

## ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ ПО ПРАВА НА ЧОВЕКА В УЧИЛИЩЕ

Мирена Легурска

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, ДИУУ

**Резюме.** Настоящата статия представя концептуални постановки, свързани с основните идеи на гражданското образование като интердисциплинарна предметна област. Разгледани са обществените и граждански компетентности и са потърсени връзките им с образованието по права на човека в българското училище. Образованието по права на човека в училище включва знания за предисторията и създаването на Всеобщата декларация за правата на човека, основните принципи и групи права. Очертани са и основните цели, свързани с реализирането им в училищната практика.

**Keywords:** civic education, social and civic competences, education of human rights, students

Днес българското общество е част от европейската общност с нейните културни и духовни ценности. Образованието ни е длъжно да отговаря на огромните предизвикателства на времето, за да съумее да защити родните традиции, да съхрани чувството за принадлежност към българското, но и да изгради нравствени личности, които ще живеят и творят в един нов, глобализиран свят. В доклада на международната комисия за образование за XXI век пред ЮНЕСКО „Образованието – скритото съкровище“<sup>(1)</sup> Жак Делор поставя акцент върху необходимостта от осъвременяване на концепцията за образование през целия живот като непрекъснат процес „на формиране на индивида – неговите знания и интереси, на правото му да променя и на възможността му да действа“. Особено важно е образованието и по-конкретно гражданското образование в училище да намери място в този процес, като формира у ученика определен модел на поведение. Поведение, което да осигури на всеки индивид възможността да играе активна роля в обсъждането и решаването на бъдещето на обществото, да поеме своята отговорност за развитието на собствената държава, Европа и света.

Главната цел на българското училище, дефинирана в „Програма за развитие на образованието, науката и младежките политики в Република България (2009 – 2013 г.)“ е „децата и младите хора в съвременното демократично общество да придобиват нагласата, знанията и уменията, които са им необ-

ходими, за да учат цял живот, да се трудят и проявяват високо гражданско съзнание<sup>(2)</sup>. Отправна точка за реализиране на тази цел е приетата през 2000 г. Общоевропейска програма за развитие, или така наречената Лисабонска стратегия (2000-2010), в която е набелязан планът до 2010 г. и нейното продължение, Стратегията за икономическо развитие „Европа 2020“, ЕС да се превърне в динамична и конкурентоспособна икономика, основана на знанието и компетентностите<sup>(3)</sup>. В тази насока на 18 декември 2006 г. Европейският парламент и Съветът на Европейския съюз приеха препоръки относно ключовите компетентности за образованието и ученето през целия живот<sup>(4)</sup>. В Европейската референтна рамка са дефинирани следните осем ключови компетентности<sup>(5)</sup>:

1. Общуване на роден език;
2. Общуване на чужди езици;
3. Математическа компетентност и основни компетентности в природните науки и технологиите;
4. Дигитална компетентност (ИКТ);
5. „Умения за учене“;
6. Обществени и граждански компетентности;
7. Инициативност и предприемачество;
8. Културна осъзнатост и творчество.

Осемте ключови компетентности като част от приоритетите на работната програма „Образование и обучение 2010“ имат следните измерения<sup>(6)</sup>:

- лично развитие през целия живот (културен капитал): трябва да подпомагат хората в постигането на техните индивидуални житейски цели, които зависят от личните им интереси, мечти и желания да се образуват през целия живот;
- активна гражданска и социална позиция (социален капитал): трябва да дават възможност на всички да участват активно в обществения живот;
- пригодност за заетост (човешки капитал): способността на всеки да се реализира на пазара на труда.

Обособените под номер 6 в Европейската референтна рамка **Обществени и граждански компетентности** включват знания, умения и отношения, необходими за личностната реализация на индивида в обществото. Предпоставка за тази реализация е наличието на знания за:

- обществената среда, в която личността израства (норми на поведение, разбирания, ценности, нагласи за социално и полово равенство и др.);
- формите и начините на организация на живота в гражданското общество (понятията за демокрация, справедливост, равенство, граждански права и др.).

Превръщането на тези знания в компетентности е свързано с формиране на умения за:

- адекватно поведение (способност за конструктивно общуване в различни среди, за разбиране на различни гледни точки, за справяне с проблеми и др.);

– проактивни действия в общественото пространство (участие в дейностите и вземане на решения на различни нива).

Третият основен елемент от тези компетентности цели развиване на отношения, свързани с:

– обществените норми (сътрудничество, асертивност и почтеност);

– гражданските закони (зачитане на човешките права, на различни културни идентичности, активна гражданска позиция).

В българското средно образование обществените и гражданските компетентности са намерили своята реализация както в интердисциплинарната предметна област „Гражданско образование“, така и в обучението по отделните учебни дисциплини. Обучението по български език и литература, английски език и история и цивилизация дават множество възможности за развиването на тези компетентности. Този процес обаче се нуждае от подпомагане – в смисъл на обогатяване на съществуващите в рамките на одобрените учебници по съответните предмети дидактически материали и допълнителна целенасочена подготовка на учителите.

Чрез обучението по гражданско образование индивидът трябва да усвои необходимите социални знания и умения за изпълнение ролята си на гражданин, да бъде обучен да упражнява правата си и да изпълнява задълженията си, да решава междуличностни, местни, локални, национални и глобални проблеми, проявявайки конструктивно, прагматично и критично мислене, свобода на мисълта и независимост на волята.

Същността на гражданското образование е подпомагане развитието и подготовката на младия гражданин. Главните цели на гражданското образование са насочени не само към това, младите хора да растат като активни бъдещи членове на обществото, готови да участват в неговото управление, но и към формирането на усещане за съпричастност, за принадлежност към по-големи от семейството социални съобщества.

Още в училищна възраст се създават предпоставки за развитие на тези качества. В педагогическа среда, в училище ученикът опознава себе си и изучава основните правила за съвместен училищен живот в обществото, а това води до развитието на навици, които са в основата на гражданския живот.

Познанието за правата на човека се осъществява чрез гражданското образование, защото именно правата на човека (и в частност – на детето) са методологията на гражданското поведение. Затова те имат функция да фокусират целите на гражданското образование и да предложат по-точни ориентири за изграждане на неговото съдържание. В това отношение, чрез учебното познание за правата на човека, учителите могат да получат ефективна подкрепа в процеса на уточняване на съдържанието на гражданското образование. А цел на обучението по правата на човека безспорно е развитието на социалните и личностните умения на обучаваните за отстояване на собствените права и за защита правата на другите.

Всеобщата декларация за правата на човека е приета от Общото събрание на ООН на 10 декември 1948 г. Тя е преведена на поне 375 езика и диалекта, което я прави най-превеждания документ в света<sup>7)</sup>. Декларацията е първото значително постижение на световната организация в тази област и първото записване на световно ниво на права, чиито носители са всички човешки същества. Тя се състои от 30 члена, които са доразвити в последващи международни споразумения, регионални инструменти за защита на човешките права, национални конституции и закони.

През 1949 г. се създава Съветът на Европа (СЕ), който през 1950 г. приема Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, която влиза в сила от 1953 г. На нейно основание се учредяват Европейската комисия по правата на човека през 1954 г. и Европейският съд по правата на човека в Страсбург.

Историята на човешките права продължава през 1966 г., когато е приет Международният пакт за гражданските и политическите права. На тяхно основание са приети ред международни конвенции: за предотвратяване на престъплението геноцид през 1948 г., за статуса на бежанците през 1961 г., против мъченията и други жестокости, нечовешки или унижаващи форми на отношение и наказание през 1986 г.

От втората половина на 20 век един нов тип организации се появяват в търсене на защита на човешките права – неправителствените организации (NGO/НПО).

Образованието по права на човека в училище е намерило своята реализация в Държавните образователни изисквания за учебно съдържание по гражданско образование<sup>8)</sup> и по-конкретно в гимназиалния етап в ядрото *Граждани, права и отговорности*, където учениците в края на XII клас трябва да развият следните знания, умения, отношения:

- Проследява развитието и идеята за гражданско общество;
- Анализира и съпоставя идеите за свободата, човешките права и гражданските права;
- Демонстрира готовност да защитава своите (и на другите) граждански права и отговорности;
- Дава оценка на обществени събития от позициите на правата на човека и българското законодателство;
- Познава международни документи за правата на човека и малцинствата, интерпретира степента на приложението им у нас и представя резултатите в писмена форма.

**Формите** на обучение по правата на човека могат да бъдат: *класни* (час на класа, часове по СИП и ЗИП, интегрирано в обучението по история, география, предметите от философския цикъл и др.) и *извънкласни и извънучилищни* (самостоятелна работа в определени направления – изготвяне на доклади,

изработване на проекти, събиране на различни материали; организиране на училищни и др. семинари по права на човека; организиране на екскурзии и зелени училища; организиране на фотоизложби, изложби на рисунки, плакати, колажи и др., посещение на институции, имащи отношение към изучаваната проблематика; срещи с длъжностни лица; създаване на клубове по различна гражданска проблематика).

Методическите аспекти на преподаването включват **работа в малки групи** и използване на **интерактивни методи и техники** и най-вече осигуряване на активно и мотивирано участие на учениците в условията на неформално общуване.

Целите на образованието по права на човека най-общо се свързват с:

- изграждането на нагласи за зачитане на основните човешки права и свободи;
- развиване на чувство на уважение към себе си и другите;
- насърчаване на уважение и разбиране на културните различия, особено по отношение на различните по национални, етнически, религиозни, езикови и други малцинствени общности;
- да се формират активни граждани на държавата.

Гражданското образование и образованието по права на човека трябва да заемат своето приоритетно място в българското училище, защото, за да бъдем европейци, трябва преди всичко да сме българи, живеещи в демократично общество, познаващи и отстояващи правата си, но и зачитащи правата на другите, имащи иновационно мислене и гражданско съзнание и поведение.

## БЕЛЕЖКИ

1. Жак Делор (1996). Доклад на международната комисия за образование за XXI век пред ЮНЕСКО. „Образованието – скритото съкровище“, Париж.
2. Програма за развитие на образованието, науката и младежките политики в Република България (2009 – 2013 г.), с. 6.
3. [http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1\\_en.htm](http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm)
4. Recommandation du Parlement européen et du Conseil du 18 décembre 2006 sur les compétences clés pour l'éducation et la formation continue tout au long de la vie, Journal officiel de l'Union européenne, № L 394, 30/12/2006, p. 0010-0018.
5. Ключови компетентности. Европейска референтна рамка. Комуникационна стратегия за присъединяване на Република България към Европейския съюз. София, 2007, с. 6.
6. Education and Training 2010 work programme. [http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc28\\_en.htm](http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc28_en.htm)
7. Официална страница на декларацията – [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org)

8. Държавни образователни изисквания за учебно съдържание. Културно-образователна област:

Обществени науки и гражданско образование. – ДВ, № 48, 2000.

## **CIVIC EDUCATION AND EDUCATION FOR HUMAN RIGHTS IN SCHOOL**

**Abstract.** The following paper shows the main concepts connected with the key ideas of the civil education as interdisciplinary subject area. Social and civil competencies are considered as well as the connections are established with the education for the rights of people in the Bulgarian school. The education of the rights of people in school includes knowledge for the history and development of the Common declaration for the rights of people, key principles and group rights. The key ideas are considered connected with their realization in school practise.

**Assistant professor Mirena Legurska**

✉ Sofia University “St. Kliment Ohridski”  
Sofia, Bulgaria  
e-mail: legurska\_mirena@abv.bg